

РОГАТИНСЬКА Н. З.,
кандидат юридичних наук,
доцент, завідувач кафедри публічного
права юридичного факультету
(Тернопільський національний
економічний університет)

МАЦЬКІВ Л. М.,
студентка юридичного факультету
(Тернопільський національний
економічний університет)

УДК 343.14+343.135

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ УГОД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Наукова стаття присвячена висвітленню актуальних проблем інституту угод в кримінальному провадженні. Проаналізовано положення Кримінального процесуального кодексу України щодо укладення угод про примирення та визнання винуватості. Обґрунтовано особливості процесуально-го порядку здійснення кримінальних проваджень на підставі угод.

Ключові слова: кримінальне провадження, медіація, провадження на підставі угод, угода про визнання винуватості, угода про примирення.

Научная статья посвящена освещению актуальных проблем института соглашений в уголовном производстве. Проанализированы положения Уголовного процессуального кодекса Украины относительно заключения соглашений о примирении и признании виновности. Охарактеризованы особенности процессуального порядка осуществления уголовных производств на основании соглашений.

Ключевые слова: уголовное производство, медиация, производство на основании соглашений, соглашение о признании вины, соглашение о примирении.

This article is devoted to topical issues of the institute of transactions in criminal procedure. We analyzed the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine about proceedings basis on agreement and transactions on the recognition of guilty. A procedural feature was characterized in criminal proceedings basis on agreement.

Key words: criminal procedure, mediation, proceedings basis on agreement, transaction on the recognition of guilty, settlement.

Вступ. В рамках демократизації та інтеграції України в Європейське Співтовариство, з метою створення механізму реалізації захисту прав людини, в Кримінальному процесуальному законодавстві виділено окремий розділ, що стосується особливих порядків кримінального провадження, насамперед це кримінальне провадження на підставі угод. Актуальним і таким що активно впроваджується в практику є угода про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, яка відома нам ще з часів КПК 1960 року, так звана процедура відновного правосуддя – процедура медіації; а от угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості є новелою КПК. Даній проблематиці увагу

приділяли в своїх наукових працях такі відомі вчені, як О. С. Александров, Є. М. Блажівський, М. В. Головизнин, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, В. Т. Нор, М. М. Полянський, А. В. Портнов, В. Я. Тацій, І. Я. Фойницький, М. Є. Шум, М. І. Хавронюк, Т. С. Якімець та інші [2, с. 11].

Постановка завдання. Мета статті – висвітлення особливостей і найбільш проблемних моментів, що виникають на практиці в процесі кримінального провадження на підставі угод.

Результати дослідження. Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим та угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості, це особливі процесуальні документи, що породжують унікальні правові наслідки для сторін цих угод. Запровадження угод про примирення та визнання винуватості має на меті забезпечення принципу процесуальної економії, зменшення витрат на ведення процесу, а також забезпечення потерпілому права на швидке і повне відшкодування заподіяної шкоди. Крім того, закріплення на законодавчому рівні чіткої і детальної процедури примирення між сторонами є виконанням Україною вимог Рамкового рішення Ради ЄС «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» (2001/220/ JHA від 15 березня 2001 р.), згідно з яким кожна країна-учасниця повинна намагатися сприяти медіації в кримінальних справах [5]. Угода про примирення – це угода між потерпілим та стороною захисту, в якій названі сторони узгоджують умови відповідальності підозрюваного або обвинуваченого за умов вчинення ним дій, спрямованих на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Особливістю угоди про примирення є те, що її укладення залежить не тільки від вирішення питань щодо порядку та умов відновлення майнової сфери потерпілого, а й від задоволення його моральних потреб (набуття відчуття безпеки, розкаяння підозрюваного (обвинуваченого, підсудного), зникнення міжособистісного конфлікту та ін.) [5].

Світова практика свідчить, що провадження та застосування медіації у кримінальних провадженнях спрямоване на розв'язання численних проблем:

1) гуманізації та демократизації правової системи, кримінальної політики; 2) вдосконалення та спрощення кримінального процесу; 3) доступності правосуддя; 4) підвищення рівня довіри та поваги до суду та правоохоронних органів; 5) забезпечення прав і законних інтересів потерпілого та правопорушника;

6) профілактики злочинності та уникнення подальшої криміналізації осіб, що вчинили злочин у місцях позбавлення волі; 7) відновлення позитивних міжособистісних стосунків у громаді, тощо [4, с. 167]. Угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді) [3].

Угоди про примирення між потерпілим і підозрюваним обвинуваченим, можуть бути укладені у провадженнях щодо злочинів невеликої та середньої тяжкості, якими завдана шкода фізичній особі або майнова шкода юридичній особі, за ініціативою будь-якої зі сторін. Якщо майнова шкода завдана юридичній особі, то угода укладається з керівником юридичної особи чи з іншою довіреною особою.

В угоді про примирення, зокрема, сторони мають передбачити: кваліфікацію злочину; розмір шкоди, завданої злочинцем; строк відшкодування шкоди чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення, узгоджене покарання та згода сторін на його призначення [3].

Переговори щодо угоди про примирення можуть проводити й захисник (адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого (ст. 45 КПК)) і представник (особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником (ст. 63 КПК)), а також інша особа, погоджена сторонами (за винятком слідчого, прокурора або судді) [8]. Отже, зазначені особи виступають медіаторами. У ст. 2 проекту Закону України «Про медіацію» від 19 квітня 2012 р. зазначено, що медіатор – професійно підготовлений посередник у переговорах між

сторонами конфлікту [1, с. 15]. В Україні об'єктивно бракує професійних медіаторів, які б могли надавати послуги клієнту на якісному рівні. Проблема як у відсутності знань про медіацію, так і у відсутності вмінь більшості юристів мирити клієнтів. Академічні курси для студентів-правознавців орієнтовані на вивчення букви закону, правил, що ґрунтуються на принципах змагальності і є протилежністю примиренню. Тут наша деформована свідомість і спадщина СРСР грає з нами злий жарт.

Медіація у кримінальному процесі потребує ширшого законодавчого врегулювання з уточненням вимог до самих медіаторів та можливості їх участі в кримінальному провадженні. Саме тому на порядку денному на сьогодні стоїть питання про прийняття закону про медіацію, проект якого ось уже 3 роки існує, але сам закон ще не прийнятий.

Примирення винної особи з потерпілим (потерпілими) належить розуміти як акт прощення її ним (ними) в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором, та з яких мотивів (п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності») [6]. Після того, як потерпілий або підозрюваний, обвинувачений виявив бажання примиритися з протилежною стороною, у процедуру примирення можуть залучатися інші особи, які будуть безпосередньо узгоджувати деталі примирення. Водночас залучення таких осіб не перешкоджає самим ініціаторам примирення самостійно вести домовленості. Крім захисника і представника, інтереси підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого у даній процедурі може представляти інша особа, щодо якої немає заперечень у сторін провадження. До інших осіб, які можуть брати участь у примирних процедурах, можна віднести представників медіаційних центрів (медіатори, про яких згадувалося вище); особи, які мають авторитет на певній території (священники, лікарі, громадські діячі та інші). Примирення має відбутися саме з потерпілим, а не з іншими особами, які беруть участь у кримінальному процесі. Підписавши угоду про примирення, потерпілий позбавляється права вимагати в подальшому притягнення винного до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення чи змінювати розмір вимог щодо відшкодування шкоди (ч. 2 ст. 473 КПК). Не менш важливе й положення, що стосується провадження щодо кількох осіб. У разі, якщо згода на укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, її можна буде підписати з одним (кількома) з них. Аналогічна ситуація і з потерпілими: якщо їх у процесі декілька і згоду щодо укладення угоди досягнуто не з усіма, угоду може бути укладено з одним (кількома) з потерпілих. У будь-якому разі відповідні матеріали щодо особи (осіб), яка досягла згоди, підлягають виділенню в окреме провадження (ст. 469 КПК). У радянський період і протягом першого десятиліття незалежності України примирення (медіація) з потерпілим як підстава закриття кримінальної справи передбачалося Кримінально-процесуальним кодексом України стосовно справ приватного обвинувачення. Отож, якщо примирення винного з потерпілим вже давно застосовується у процесі кримінального переслідування і зазнало лише певного розширення правозастосовних меж, то угода прокурора з підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості – абсолютно новий інститут кримінального процесуального законодавства України. На практиці «домовленість» слідчого з підозрюваним, обвинуваченим нерідко мала місце і раніше, однак при цьому обвинуваченому не надавалось жодних процесуальних гарантій вирішення питання про покарання, що значно обмежувало ступінь його співпраці з органами досудового розслідування [2, с. 14].

Угода про визнання винуватості – це угода між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим), в якій названі сторони узгоджують умови відповідальності підозрюваного або обвинуваченого залежно від його дій після початку кримінального провадження або після вручення письмового повідомлення про підозру щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення. Даний інститут повинен стимулювати осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, йти на співпрацю з правоохоронними органами.

В угоді про визнання винуватості, зокрема, має бути зазначено: кваліфікацію злочину, беззастережне визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні злочину,

обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце), узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення [4, с. 167].

Проте на сьогоднішній день висловлюються різні думки навіть і щодо доцільності існування інституту угоди про визнання винуватості, оскільки він суперечить принципу презумпції невинуватості, адже особа визнає себе винною у скоєнні злочину, бо у ч. 1 ст. 62 Конституції України зазначено, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Тобто, презюмується невинуватість особи на всіх стадіях кримінального процесу аж до обвинувального вироку суду [7, с. 6].

Проте більшість вчених, зокрема Ю. Дьомін, вважають, що ця угода є позитивним явищем, і принцип презумпції невинуватості не порушується, оскільки ця угода доходить до суду і тільки суд має право її затвердити. До цього часу вона ще не має юридичної сили і відповідно особа ще є невинуватою. Все ж таки більшість вчених вбачає прогрес у запровадженні цього виду угод, оскільки, вона є вигідною для обох сторін: як для підозрюваного, обвинуваченого, так і для прокурора та суду.

Для обвинуваченого перевагами укладення угоди про визнання винуватості є: звільнення від кримінального переслідування; уникнення невизначеності щодо покарання у суді; кримінальна відповідальність за менш тяжкий злочин; у деяких випадках – застосування альтернативного покарання або його зниження.

Крім того, згідно зі статтями 66, 69-1 Кримінального кодексу України за наявності таких пом'якшуючих покарання обставин, як щире каяття або активне сприяння у розкритті злочину, добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також при визнанні підсудним своєї вини строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті КК України. Тому наявність цих двох фактів, а саме: укладення угоди і дії, передбачені Кримінальним кодексом, які дуже часто дублюються і в самій угоді про визнання винуватості, на наш погляд, мають давати можливість «просити» у суду навіть меншого покарання, аніж дві третини максимального строку, передбаченого за вчинене діяння, статтею Кримінального кодексу (частиною статті).

Перевагами угоди про визнання винуватості для прокурора є: можливість зменшення бюджетних витрат та економія процесуального часу; зниження навантаження прокуратури за підтримання державного обвинувачення; внесок у ефективність системи кримінального судочинства; певною мірою усувається перспектива подальших апеляцій [5].

Угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним обвинуваченим можуть бути укладені у провадженнях щодо злочинів невеликої, середньої тяжкості та у провадженнях щодо тяжких злочинів. Ці угоди можуть бути укладені в провадженнях щодо злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним та суспільним інтересам. Відповідно до ч. 4 ст. 469 КПК, угода про визнання винуватості не може бути укладеною в кримінальному провадженні, в якому приймає участь потерпілий [3].

Практика засвідчує, що більшість угод про визнання винуватості укладалися прокуратурою лише з однією умовою для підозрюваного беззастережно визнати свою провину в суді. Ураховуючи визначені в ст. 470 КПК підозрюваний (обвинувачений) повинен розуміти, що він має сприяти розкриттю кримінального правопорушення (виявлення знарядь вчинення злочину, розшук майна, здобутого злочинним шляхом тощо); активно допомагати викриттю кримінальних правопорушень, вчинених іншими особами. Враховуючи реалії сьогодення, приходиться говорити і про те, чи не буде ця угода важелем тиску з боку працівників прокуратури на підозрюваного (обвинуваченого) з приводу нав'язування укладення такої угоди? І чи не буде це «спокусою» для прокурорів застосувати незаконні методи «вибивання визнання винуватості особою», тобто, застосування катування до підозрюваних (обвинувачених) з метою пришвидшити справу і зекономити час слідчого апарату та апарату суду? Хоча суд повинен

перевірити на стадії затвердження цієї угоди добровільність її укладення (ч. 7 ст. 474 КПК). Чи не буде це новою бацилою судових та правоохоронних органів покаже час?

Крім того, як зазначає ч. 7 ст. 474 КПК, суд може і відмовити в затвердженні угоди, якщо:

1) умови угоди суперечать вимогам цього Кодексу та/або закону, в тому числі допущена неправильна правова кваліфікація кримінального правопорушення, яке є більш тяжким, ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди; 2) умови угоди не відповідають інтересам суспільства; 3) умови угоди порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; 4) існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним або сторони не примирилися; 5) очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань; 6) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості.

У такому разі досудове розслідування або судове провадження продовжуються у загальному порядку [3]. І це є своєрідним важелем в руках суду, за допомогою якого суд може присікти будь-які прояви незаконного укладення такої угоди. Переконавшись у тому, що угоду може бути затверджено, суд ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання. Обидва види угод можуть бути укладені після моменту повідомлення особи про підозру і до моменту виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення рішення (тобто, можлива ситуація, коли обвинувачений укладе угоду із прокурором або потерпілим під час свого останнього слова на судовому розгляді). Укладена сторонами угода про примирення або угода про визнання винуватості перевіряється у судовому засіданні [3].

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можна констатувати, що на практиці в ході провадження на підставі угод виникають спірні питання (доцільність існування угод про визнання винуватості, відсутність кваліфікованих медіаторів, деформована правосвідомість працівників правоохоронних органів, порядок взаємодії слідчих органів та прокурорів при здійсненні контролю за виконанням засудженими угод про визнання винуватості. Це, перш за все, пов'язано з невеликою кількістю розглянутих судами угод про примирення та визнання винуватості, і ще не вироблений чіткий механізм виконання цих угод, крім того, враховуючи специфіку кожного окремого вчиненого кримінального правопорушення, особливості виконання угоди в різних випадках різні. Проте суди намагаються вирішувати всі спірні та проблемні питання шляхом застосування системного тлумачення норм КПК та за допомогою роз'яснень, які надаються Верховним Судом України та Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Незважаючи на проблемні моменти, які поки що існують на практиці, впровадження даних угод є кроком вперед у розвитку національного кримінального процесуального законодавства. Угоди про примирення та визнання винуватості сприяють розвантаженню судових органів та органів прокуратури, економії процесуального часу та бюджетних коштів. Запровадження цього інституту та поступове нарощення масиву цих угод свідчить про перейняття позитивного досвіду передових країн світу, де такі угоди укладаються давно.

Список використаних джерел:

1. Волошин О. Медіація – мертвий чи живий інструмент досудового врегулювання спорів / О. Волошин // Юридична Газета. – 2012. – № 27. – С. 15-16.
2. Дьомін Ю. Інститут угод в кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування / Ю. Дьомін // Вісник національної академії прокуратури України. – 2013. – № 4. – С. 11-18.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України [текст]: чинне законодавство України зі змінами та доповненнями станом на 3 вересня 2014 р.: (відповідає офіційному текстові) – К. : Центр учбової літератури, 2014. – С. 168-172.
4. Маляренко В. Т. Кримінальний процес України: стан та перспективи розвитку: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Т. Маляренко. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 600 с.

5. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Nevidomyi_Avtor/Kryminalnyi_protseualnyi_kodeks_Ukrainy_NPK.pdf.

6. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05>.

7. Хавронюк М. «Право прокурора», або Деякі проблеми угоди про визнання винуватості / М. Хавронюк // Юридичний вісник України. – 2012. – № 28 (16 лип.). – С. 6.

8. Хруслова Л. А. Форми реалізації положень відновного правосуддя у судовому розгляді кримінальної справи / Л. А. Хруслова // Відновне правосуддя в Україні: Щоквартальний бюлетень. – 2007. – № 4. – С. 29-31.

